Itamar Vieira Junior

KROMME PLOEG

Vertaald door Marilyn Suy

2022 Prometheus Amsterdam

Voor mijn vader

Oorspronkelijke titel *Torto Arado*
© 2018 Itamar Vieira Junior
© 2022 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Marilyn Suy
Omslagontwerp Suzan Beijer
Illustratie omslag Hedy Tjin
Foto auteur Adenor Gondim
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4966 6

1

Toen ik de oude, vieze, vlekkerige lap stof die rond het mes geknoopt zat uit de koffer met kleren haalde, was ik een jaar of zeven. Mijn zusje Belonísia, die bij me was, was een jaar jonger. Kort daarvoor hadden we nog op het erf van het oude huis gespeeld met poppen van maiskolven die de week daarvoor waren geoogst. We hadden het kaf, dat al geel geworden was, rond de kolven gebonden alsof het rokjes waren. We deden alsof de poppen onze dochters waren, dochters van Bibiana en Belonísia. Op het moment dat we onze grootmoeder het erf aan de zijkant van ons huis zagen aflopen, keken we elkaar aan als teken dat de kust veilig was en zeiden we dat het tijd was om uit te zoeken wat Donana in de leren koffer verstopte, tussen de afgedragen kleren die naar ranzig vet roken. Donana merkte dat we ouder werden omdat we soms nieuwsgierig haar kamer binnenvielen met allemaal vragen over gesprekken die we hadden opgevangen of over dingen waar we niets van afwisten, zoals de spullen in haar koffer. Dan kregen we onmiddellijk een uitbrander van onze vader of moeder. Met name mijn grootmoeder hoefde ons maar streng aan te kijken of onze haren gingen overeind staan en het zweet brak ons uit, alsof we vlak voor een brandstapel stonden.

Toen ik haar in de richting van de tuin zag lopen, keek ik

Belonísia dan ook meteen aan. Ik popelde om in haar spullen te gaan rondneuzen en liep zonder aarzelen op mijn tenen naar haar kamer om de oude leren koffer, vol vlekken en bedekt met een dikke laag aarde, te openen. Die koffer lag al zo lang we ons konden heugen onder het bed. Ik had wel eens bij de achterdeur staan gluren en oma naar het bos zien sloffen, dat zich achter de boomgaard en de groentetuin bevond, voorbij het oude kippenhok. In die tijd hoorden we onze grootmoeder vaak in zichzelf praten en rare dingen zeggen tegen iemand die wij niet konden zien, bijvoorbeeld dat die persoon uit de buurt van Carmelita moest blijven, de tante die wij nooit hebben gekend. Ook moest degene die ze in haar gedachten zag uit de buurt van de meisjes blijven. Er was geen touw aan vast te knopen, aan wat ze zei. Ze praatte tegen mensen die wij niet zagen – geesten – of over mensen over wie we zelden iets hadden gehoord, verwanten en verre kennissen. We raakten eraan gewend dat oma voortdurend in zichzelf liep te praten in huis, bij de voordeur, op weg naar de akker of in de achtertuin, alsof ze het tegen de kippen had of tegen de dorre bomen. Dan keken Belonísia en ik elkaar aan en moesten we stilletjes lachen, terwijl we ongemerkt dichterbij probeerden te komen. Dan deden we alsof we vlakbij met iets aan het spelen waren, alleen maar om haar af te luisteren, en herhaalden we later met een uitgestreken gezicht tegen de poppen, de dieren en de planten wat Donana had gezegd. We herhaalden wat mijn moeder in de keuken zachtjes tegen mijn vader zei: 'Ze praat wel heel veel vandaag, ze praat steeds vaker in zichzelf.' Mijn vader gaf niet graag toe dat mijn grootmoeder tekenen van dementie vertoonde en zei dat zijn moeder haar hele leven in zichzelf had gepraat, dat ze haar hele leven al bezwerende taal liep uit te slaan, alsof ze met haar hoofd in een andere wereld was.

Die dag hoorden we de stem van Donana vervagen te midden van het gekraai en gekwetter van de vogels in de achtertuin. Het was alsof haar geprevel en gemompel, waarvan we vaak geen snars begrepen, werd meegevoerd op de golven van onze ademhaling, zo popelden wij om het verbod te overtreden. Belonísia wurmde zich onder het bed en trok de koffer tevoorschijn. Het zwijnenvel dat daar lag om de oneffenheden van de aarden ondergrond te bedekken, verschoof onder haar lichaam. Onze ogen glinsterden van opwinding terwijl ik de koffer opendeed. Ik tilde wat kleren op, sommige oud en vaal maar andere met kleuren die nog schitterden in het licht van de droge dag, een licht dat ik nooit exact wist te beschrijven. En midden tussen die rommelige hoop kleren lag een vieze lap met daarin iets wat onze aandacht trok: zou onze grootmoeder daar stiekem een kostbaar sieraad bewaren? Ik maakte de knoop los, terwijl ik gespitst luisterde naar Donana's stem, die nog steeds ver weg klonk. Belonísia's ogen fonkelden net zo fel als het ding dat we uitpakten alsof het een gloednieuw cadeau was, dat gemaakt was van een zojuist gedolven metaal. Ik hield het mes, dat niet groot maar ook niet klein was, omhoog, en mijn zusje vroeg of ze het mocht vasthouden. Dat liet ik niet toe, ik wilde het als eerste bekijken. Ik rook eraan, het had niet die muffe geur van de oude spullen van mijn grootmoeder, er zaten geen vlekken op en ook geen krassen. Het liefst wilde ik er zo snel mogelijk achter zien te komen waar dat geheimzinnige voorwerp, dat in mijn handen lag te blinken, precies voor diende. Ik zag de reflectie van een deel van mijn gezicht, als in een spiegel, en ook het gezicht van mijn zusje op de achtergrond. Belonísia probeerde het mes uit mijn hand te trekken, maar ik deed een stap naar achteren. 'Laat mij het nou even vasthouden, Bibiana.' 'Straks.' Ik stopte het me-

taal in mijn mond, zo graag wilde ik weten hoe het smaakte, maar bijna tegelijkertijd werd het mes met geweld uit mijn hand gerukt. Ik stond perplex, mijn blik gericht op Belonísia, die het ding nu ook in haar mond stopte. De smaak van metaal die in mijn mond was blijven hangen mengde zich met de smaak van het warme bloed dat uit een hoek van mijn halfopen mond liep en langs mijn kin naar beneden droop. Het bloed maakte de groezelige lap vol donkere vlekken die rond het mes zat nog viezer.

Belonísia trok het mes ook uit haar mond, maar bracht daarna onmiddellijk haar hand naar haar mond alsof ze iets wilde vastpakken. Haar lippen werden vuurrood, ik wist niet of het door de emotie van het moment kwam of doordat ze zich net als ik had verwond, want ook uit haar mond liep bloed. Ik probeerde het bloed zoveel mogelijk weg te slikken, terwijl mijn zusje steeds met haar hand over haar mond wreef, met wijd opengesperde ogen vol tranen, en de pijn probeerde te onderdrukken. Ik hoorde mijn grootmoeder komen aansloffen, terwijl ze riep: Bibiana, Zezé, Domingas, Belonísia. 'Bibiana, zie je dan niet dat de aardappelen aanbranden?' Het rook inderdaad naar aangebrande aardappel, maar ook naar metaal en naar het bloed dat mijn kleren en die van Belonísia doordrenkte.

Toen Donana het gordijn dat de ruimte waarin ze sliep afscheidde van de keuken opzijsloeg, had ik het mes al van de grond gepakt en vlug in de vieze lap gedraaid, maar het was me niet gelukt om de leren koffer terug onder het bed te schuiven. Ik zag de onthutste blik van mijn grootmoeder, die me met haar ruwe hand een draai om de oren gaf en hetzelfde deed bij Belonísia. Ik hoorde Donana vragen wat we daar aan het doen waren, waarom haar koffer niet op zijn plaats lag en wat dat bloed daar deed. 'Zeg wat,' comman-

deerde ze, en ze dreigde onze tong af te snijden als we niet zouden praten, maar wat ze niet wist, was dat die tong al in een van onze handen lag.

2

Toen onze ouders terugkwamen van het land, troffen ze mijn grootmoeder in opperste verwarring aan. Terwijl wij onze hoofden onderdompelden in een teil met water, riep zij uit: 'Ze heeft haar tong verloren, ze heeft haar tong afgesneden.' Ze herhaalde het zo vaak dat Zeca Chapéu Grande en Salustiana Nicolau zeker die eerste ogenblikken moeten hebben gedacht dat hun beide dochters zich hadden verwond in een of ander mysterieus ritueel dat ze niet kenden en waar ze zich met de beste wil van de wereld ook niets bij konden voorstellen. De teil was veranderd in een rode poel en wij bleven maar huilen. Hoe harder we huilden, terwijl we elkaar omarmden en sorry wilden zeggen, des te moeilijker was het om erachter te komen wie nou eigenlijk haar tong kwijt was en naar het ziekenhuis moest, dat zich mijlenver van Água Negra, onze fazenda, bevond. De beheerder van de fazenda zou ons in zijn wit met groene Ford pick-uptruck naar het ziekenhuis brengen. Die pick-up, een zogeheten Ford Rural, werd door de landheren gebruikt als ze op de fazenda waren en door Sutério om voor zijn werk als beheerder van Água Negra naar de stad te gaan of om over het uitgestrekte landgoed te rijden wanneer hij dat niet te paard wilde doen.

Mijn moeder kwam aanzetten met spreien en tafellakens

in een poging het bloed te stelpen. Ongeduldig riep ze naar mijn vader, die met trillende handen kruiden plukte op het veld naast ons huis. Haar overslaande stem klonk wanhopig en ze had een radeloze blik in haar ogen. De kruiden waren voor onderweg, voor tijdens de gebeden en bezweringen op weg naar het ziekenhuis. Belonísia had rode ogen van het vele huilen, zelf voelde ik mijn ogen niet eens meer, en mijn moeder vroeg verbijsterd wat er gebeurd was en waar we in godsnaam mee bezig waren geweest, maar uit onze monden kwam alleen onverstaanbaar, klaaglijk gejammer. Mijn vader hield de tong vast die hij in een van zijn weinige overhemden had gewikkeld. Zelfs toen nog was mijn grootste angst dat die tong van de weeromstuit vanzelf zou gaan praten en zou vertellen wat we gedaan hadden. Dat we nieuwsgierig en eigenzinnig waren geweest, dat we te ver waren gegaan en geen respect hadden getoond voor Donana en haar spullen. Erger nog, dat we zo stom waren geweest om een mes in onze mond te stoppen, terwijl we wisten dat je met een mes wilde dieren kunt doden, vee kunt slachten en mensen kunt vermoorden.

Mijn vader bedekte het bundeltje op zijn schoot met de bladeren die hij had geplukt voordat we vertrokken. Door het raam van de auto zag ik mijn broertje en zusje bij Donana staan, die aan de arm van dona Tonha terug het huis in werd geleid. Jaren later zou ik met berouw terugkijken op deze dag waarop ik mijn grootmoeder verdriet had gedaan en aan het huilen had gebracht, omdat ze zichzelf kwalijk nam dat ze niet goed op ons had gelet. Tijdens de reis hoorden we mijn moeder angstig gebeden prevelen en haar eeltige handen, die anders altijd warm waren, voelden aan alsof ze ermee in ijskoud water had gezeten.

In het ziekenhuis duurde het even voordat we werden ge-

holpen. Onze ouders zaten ineengedoken in een hoekje naast ons. Ik keek naar de met modder besmeurde broek van mijn vader, die zich niet meer had kunnen omkleden. Mijn moeder had een gekleurde doek om haar hoofd geknoopt, die ze ook droeg onder de hoed die haar op het land beschermde tegen de zon. Ze veegde onze gezichten af met een stuk stof en gebruikte telkens een andere muffe lap die rook naar iets wat ik niet kon thuisbrengen. Mijn vader hield nog steeds dat overhemd met die tong erin vast. De bladeren had hij in zijn broekzakken gestopt, misschien uit angst dat ze hem daar op die onbekende plek minachtend voor medicijnman zouden uitmaken. Het was de eerste plek waar ik meer witte dan zwarte mensen zag. En die mensen keken nieuwsgierig naar ons, maar liepen met een grote boog om ons heen.

Nadat de dokter ons had meegenomen naar zijn spreekkamer en mijn vader hem de tong had laten zien, die als een verwelkte bloem in zijn handen lag, schudde hij meewarig zijn hoofd. En hij slaakte een diepe zucht toen we bijna tegelijkertijd onze mond opendeden. Ze moet hier blijven. Ze zal problemen houden met spreken en met slikken. Weer aannaaien is geen optie. Nu weet ik wat dat wil zeggen, maar toen had ik geen flauw idee wat dat allemaal betekende en mijn vader en moeder al helemaal niet. Belonísia keek me op dat moment niet eens meer aan, al hielden we elkaar nog steeds stevig vast.

Onze wonden werden gehecht en we bleven samen nog twee dagen in het ziekenhuis. Vervolgens werden we naar huis gestuurd met een lading antibiotica en pijnstillers. Twee weken later moesten we terug om de hechtingen te laten verwijderen. Ondertussen moesten we pap en puree eten, zacht voedsel. In de weken daarna ging mijn moeder niet op het land werken om de hele dag voor ons te kunnen

zorgen. Slechts een van haar dochters zou niet goed meer kunnen praten en slikken. Maar vanaf dat moment zou ons beider leven getekend zijn door stilte.

We hadden nog nooit een voet buiten de fazenda gezet. Nog nooit hadden we een brede weg gezien waar auto's elkaar konden kruisen, 'op weg naar overal en nergens' volgens Sutério. Op de heenweg waren we doodsbenauwd vanwege de geur van geronnen bloed en door al dat bidden van mijn vader en moeder, die allebei van slag waren. De beheerder moest alleen maar lachen en zei dat kinderen net katten zijn: voor je het weet ben je ze uit het oog verloren en halen ze allerlei capriolen uit die hun ouders tot waanzin drijven. Hij had zelf kinderen, dus hij kon het weten. Op de terugweg waren we vooral verdrietig, de een meer dan de ander, allebei uit het veld geslagen, ook al waren onze verwondingen niet even ernstig. De een had haar tong afgesneden, de ander had een diepe wond opgelopen, maar was haar tong allesbehalve kwijt.

We hadden nog nooit in de Ford Rural van de fazenda of in een andere auto gezeten. En wat zag die wereld buiten Água Negra er anders uit! Wat zag de stad er anders uit, met al die tegen elkaar aan geplakte huizen en geplaveide straten. De vloer in onze huizen en de wegen die over de fazenda liepen waren van zand. Van klei, om precies te zijn, en in diezelfde klei groeide alles wat we aten, ook het eten voor onze maiskolfpoppen. In die klei begroeven we de restanten van bevallingen en de navelstreng van pasgeboren baby's, evenals onze stoffelijke resten. En op een dag zouden we er allemaal in eindigen. Niemand uitgezonderd. We konden er alleen maar naar kijken, naar dat alles, tijdens de terugreis, ieder aan een kant van de auto met onze moeder in gedachten verzonken tussen ons in.